

Поза межами болю (дуже стисло)

Осип Турянський

Передмова

Твір є автобіографічним. Ці тяжкі події вразили Осипа Турянського на все життя. Письменник відчуває провину за те, що тільки він один залишився в живих серед друзів. Оповідання він присвячує дружині та сину, які були його мотивацією вижити. Події твору розгортаються взимку 1920 року.

Глава 1

Сербські полонені просувалися суворим албанським "шляхом смерті". Від десяти діб вони не бачили їжі та невпинно йшли, щоб не змерзнути в осінніх пальтах. Якщо хтось впаде, змучений голодом та морозом, його одразу розстрілювали наглядачі, бо це був непотрібний баласт.

Серед полонених було шість товаришів, серед яких був Штранцінгер – куля забрала в нього здатність бачити, а звістка про смерть коханої та матері зробила його німим. Тільки скрипка була для нього зв'язком з реальністю: здавалося, що коли він грає, Штранцінгер бачить та говорить одночасно.

Біла пустеля, в якій нема нічого, крім смерті, що існує навколо, та мук, що поза межами людського болю.

Стає нестерпно холодно. Бояні, один з товаришів, пропонує розпалити вогнище. Але розпалити немає чого. Три дні тому були спалені останні книжки Шекспіра, Гете, Канта. Сабо з презирством дивиться на скрипку Штранцінгера, мовляв, добре пішла б до вогнища. Добровський стримує Сабо, наголошує на важливості скрипки для цього бідного чоловіка. Згодом кожен вирішує віддати сухий шматочок одягу, щоб розпалити вологий корч, але цього виявляється не достатньо. Треба цілий одяг когось із них. Хтось мусить померти для загального добра, але ніхто не хоче, навіть слабкий Бояні. Товариші вирішують обрати з них найслабшого: всі будуть бігати навколо корча, доки хтось не впаде. Розпочинається дикий танок, танок смерті. Добровський почав показувати різні фігури танців, бо колись був балетмейстером. І ніби кожен хотів впасти, щоб ці нелюдські муки вже закінчилися, але кожного щось незрозуміле штовхало скакати далі. Оповідач згадав свого маленького сина і зрозумів, що не має права впасти. Першим впаде Бояні, дуже злякався і почав звати маму. Товариші заспокоїли його, сказавши, що муки скоро закінчаться. Бояні лежав на замерзломому снігу і повільно заснув на завжди. З трупа стягнули одягу і розпалили вогонь.

Товариші сиділи біля вогнища в повній тиші. Важке мовчання перебив Добровський:

— Оце має бути людська доля! Вродилася людина, плакала, сміялася, співала, навчилася ходити і причимчикувала, сердешна, аж сюди, щоби після найстрашніших мук покластися тут, у тій проклятій льодовій пустині на спочинок.

— Та проте він лежить усміхнений, — замітив Ніколич, глянувши на нього.

— Ця усмішка — це, мабуть, іскра щастя... хвилинка божевілья серед безтямного болю дала йому цю іскру, — зауважив Добровський.

— Невже ж і нам присуджене таке щастя? — спитав Ніколич і здригнувся.

Добровський дивився довго й нерухомо в огонь. Однак його очі, здавалося, не бачили вогню.

Вони блукали по глибоких нетрах його душі й наче шукали чогось. Вкінці він поглянув через огонь у спокійну, замерзлу даль і сказав наче до себе самого:

— Прокляте те життя, в котрому слабший мусить згинуть, щоб дужчий міг жити.

Глава 2

Роздуми автора про війну, цінність людського життя, живих "мерців" у полоні. Розмова між друзями, про тих, хто їх чекає з війни. Ніколич залишив вдома батька та матір, Пшилуцький — сина та дружину. Сабо не має нікого, тому товариші кажуть, що він щасливий, не має за ким тужити. Розмову перервав Ніколич, він побачив тінь хреста. Автор замислюється над тим, що не знає, який сьогодні день, чи живий його син, чи жива дружина. Добровський каже, що не тужить ні за ким і ненавидить родичів за те, що привели його в цей жахливий світ, де його життя нічого не варте. Розповідає історію, як після прориву на сербському фронті побачив, як капрал б'є трупа. Капрал пояснив, що при цьому трупові нема ні гроша. Добровський мовчи пустив йому кулю в чоло. Автор бачить у цьому іскру обуреності проти озвірілості людей. Добровський каже, що війна не має жодних добрих ідей. Товариші розуміють, що якщо помруть, то не героїською смертю, а як худоба: від голоду та холоду.

Глава 3

Більшість полонених мучилася від корчу шлунка. Кожен нишпорив і шукав щось їстівне, щоб може не втамувати, а хоча б обдурити голод. "Знайшов, їжте!" — вигукнув Сабо і показав товаришам кілька тисяч крон. Розповідає історію про те, як забрав гроші призначені для годування солдатів у капітана, котрий їв за їх рахунок. Сабо намагається з'їсти гроші, чим лякає Добровського. З грошей велика корсить там, де можна за них щось придбати, але в цій білій пустелі вони до нічого. Діалог між Сабо та Добровським про капіталізм, державу, дипломатів та грошлюбів.

Раптово Сабо підірвався та побіг в сторону безодні. Добровський швидко підхопився, побіг за ним і в останній момент схопив його за руку. Сабо вмовляє відпустити його, але товаришам вдається всадити його біля вогнища та заспокоїти.

Авторові сниться сон, як син та дружина святкують Різдво.

Полонені корчаться у судомках від голоду. У Сабо виникає думка, з'їсти труп Бояні. У кожного розділилися думки між моральними правилами та втамуванням нестерпного голоду. Добровський каже, що не може бути моральних принципів у людини, яка вбивала інших, тому пропонує з'їсти труп якнайшвидше. Але Ніколич просить не виправдовуватися. Все ж таки товариші залишили труп у спокою.

Авторові ввижається образ матері та дитини.

Глава 4

Над товаришами літають круки. Ніколич співає колискову. Ця пісня навіює

авторові спогади про дружину та сина. Після війни тільки родина зможе вилікувати страшні душевні рани. Пшилуцький боїться дізнатися, що його дружина зраджує йому. Пшилуцький з'їхав з глузду та помирає в агонії. Вогнище згасає, товариші йдуть по новий корч. Автор бачить марево, свого сина та дружину. Біжить до них зі сльозами на очах. Друзі не можуть нічим зарадити, насильно стримують його.

Глава 5

Автор приходить у свідомість, чує рідну мову, відчуває тепло. З ним говорить товариш по полону Василь Романишин. Він їхав з сербськими лікарями та побачив людей, що сидять біля згаслого вогнища. Живим виявився тільки автор. Автор дізнається, що син та жінка живі, і починає ридати.